

Una mirada constructiva sobre l'Informe MacBride

Ramón Zallo

La mirada displicent d'alguns analistes respecte a les tesis de l'Informe MacBride, que propugnava un Nou Ordre Mundial de la Informació i de la Comunicació (NOMIC), o respecte a la teoria de la dependència econòmica i comunicativa, no fa justícia al que van significar ni al que signifiquen encara avui. Com a corpus doctrinal encara s'hi poden trobar, en l'època de la globalització i de les identitats, algunes línies de treball prometedores en l'àmbit de la política cultural i comunicativa.

Les propostes de l'Informe MacBride van tenir un gran valor educatiu: la seva pretensió d'eliminar els desequilibris de la informació; la reclamació del dret de les col·lectivitats a participar en els fluxos comunicatius o la restricció dels efectes dels monopolis de la informació; la defensa simultània d'una circulació de la informació i dels programes lliure però equilibrada, com també la pluralitat de fonts; l'aposta per les llibertats generals i les de la professió periodística per informar des de la llibertat de premsa; la necessitat de desenvolupament d'infraestructures comunicatives i d'indústries culturals pròpies en els països en desenvolupament; el respecte a la identitat cultural de cada poble i el seu dret a informar des dels seus propis paràmetres... Aquest era el sentit de les onze propostes de la Comissió MacBride que van ser confirmades a la Conferència General de la Unesco del 1980 a Belgrad.

Avui els temes han canviat, en part perquè ha canviat el món i la reflexió que es fa sobre aquest (vegeu els dos quadres que s'adjunten sobre similituds i diferències en el context i en els discursos alternatius). On fa vint-i-cinc anys s'hi veia geopolítica i Estats, avui s'hi veuen identitats,

comunitats, llengües i religions. En aquella època es mirava més cap a fora –es posava l'accent en la relació entre estructures en la circulació d'informació i de programes entorn del paradigma de la igualtat entre països– mentre que avui mirem cap a dins, i veiem no només països diferents sinó cultures diferents en situació de risc i diversos interessos classistes sobre la comunicació i la cultura. Així, els paradigmes passen a ser la protecció de la diversitat i el dret a la cultura. És a dir, l'objecte de preocupació s'ha ampliat des de la comunicació cap a la cultura entesa en un sentit molt ampli.

Vist des de l'antropologia o la gestió cultural de col·lectivitats es podrien trobar a faltar en el NOMIC anàlisis més acurades sobre les contradiccions socials i culturals internes (mestissatges, hibridacions, anàlisis en la recepció, reapropiacions populars d'uns mitjans federadors, noves identitats i comunitats reals o virtuals, etc.) però aquells eren temps de fractures i contradiccions rotundes que s'abordaven des dels *grans relats*.

De tota manera, que els *grans relats* entressin en crisi a finals dels anys vuitanta no vol dir que la visió fragmentada i calidoscòpica postmoderna o el desenvolupament del mite tecnològic per sobre d'allò comunicacional sigui millor, i que no s'hagin de reconstruir noves visions globals i polièdriques. A més, les línies fortes de la política cultural o comunicativa tant nacional com regional se solen guiar per criteris marc, avaluable i explícits, en els quals la dialèctica macro/micro o global/local és present, que el legítim interès per allò *micro* mai no podrà desplaçar.

Certament, des d'una aproximació vertical (Nord-Sud), aquelles propostes estaven plantejades més en el terreny dels principis que en el pla de les contradiccions internes dels països. De fet, l'anàlisi dels interessos culturals específics i diferenciats entre les classes i estrats de cada país estava present però no ocupava el centre de les

Ramón Zallo

*Catedràtic de comunicació audiovisual i publicitat
de la Universitat del País Basc*

preocupacions. Això no obstant, poques vegades una capa intel·lectual ha treballat amb més bravesa per aplicar aquells criteris als seus respectius països amb una vocació transformadora ja sigui directament en política comunicativa (en casos com el Perú o Veneçuela) o en la lluita ideològica *antiimperialista*. La vocació d'intervenció era pròpia de la classe intel·lectual des de la consciència que si el saber no s'aplica a la societat, ho faran inevitablement el poder i el mercat.

És cert que no són les idees les que mouen el món però, si més no, va ser magnífic que les derivades de la Teoria de la Dependència arribessin fins i tot en les institucions internacionals com la Unesco. De tota manera, si algú va poder pensar en una revolució ideològica des de les elits en els països desenvolupats –el somni marcusian– o des dels mitjans de comunicació o des d'una tecnocràcia institucional als països dependents anava molt errat.

Titllar-les d'errònies, simplistes o ingènues és fàcil¹. Però a la doctrina del NOMIC li passa com a l'Escola de Frankfurt. Malgrat algunes exageracions, conserven encara un fons central de rigor analític i de capacitat crítica, útil a més per a l'acció transformadora. El NOMIC no definia un món fictici –poden ser més fictícies algunes doctrines postmodernes que es queden en els detalls i obvien les temàtiques centrals– ni cal encolomar-li una responsabilitat que pertoca a les derrotes sofertes per les classes populars de les societats a les quals van acompanyar en la seva pugna per fer un altre món.

Les dècades de 1960 i de 1970 conformaven una època de canvi en què els agents organitzats eren conscients de la seva capacitat transformadora. Reduir-ho tot a un simple joc de blocs és tan fals com sostenir avui que vivim fonamentalment una lluita de civilitzacions. Paral·lelament a aquell joc, es produïen conflictes estructurals i polítics diversos: entre forces de progrés i imperis o oligarquies en la perifèria (revolucions i contrarevolucions); entre models de societat i polítics al cor dels països centrals capitalistes (maig del 68, canvis en l'estat del benestar, dictadures franquista i salazarista); i, en el cas dels països del "socialisme realment existent", la contradicció entre un món de producció per a la majoria i unes llibertats reprimides per unes burocràcies usurpadores.

En canvi, és una ironia de la història que algunes prescripcions no les fessin els agents que suposadament

les havien de fer. Per exemple, és ben sabut que les dictadures en què van desembocar en aquella època diversos països llatinoamericans van ser hostils a establir polítiques nacionals de comunicació, però després de la democratització subsegüent anys o lustres més tard, alguns països han trobat –uns en la seva dignitat identitària i altres en la necessitat de proveir-se d'imatges– el desenvolupament d'una certa indústria cultural nacional, fins i tot amb una vocació exportadora que ha arribat a irrompre, en alguns casos, en el mercat televisiu hispà dels Estats Units. Així mateix, contràriament a les acusacions dels governs dels Estats Units i del Regne Unit contra les tesis neutralistes que s'exposen a *Moltes veus, un sol món* i que suposadament beneficiaven el bloc de l'Est, van ser els mateixos buròcrates dels partits comunistes dels països de l'Est –reconvertits després en elit del nou poder– els que van obrir el procés d'implosions des de dins en els seus països.

Vist *a posteriori*, cal constatar l'encert estructural de, com a mínim, tres tesis del vell NOMIC. Per exemple, la importància que s'atorgava a la informació i a la seva distribució en les societats modernes, i que avui fins i tot dóna nom a l'era (era de la informació) en què vivim però des d'una altra percepció. En segon lloc, el flux desigual de programes de televisió, d'audiovisuals i de notícies s'ha ampliat a escala internacional. Aquesta internacionalització de les cultures hauria de ser un fenomen quadridireccional de Nord a Sud i d'Est a Oest, però les limitacions en la capacitat d'accés a la informació estratègica en tots els suports, generen una *bretxa digital*. Finalment, les tesis actuals a l'entorn de l'*excepció cultural*² i la diversitat es fonamenten en aquella doctrina de la qual en són també una derivació natural aplicada a espais socials concrets.

El 2001 la Conferència General de la Unesco aprovava per unanimitat la Declaració Universal sobre Diversitat Cultural. Establia que "tota persona s'ha de poder expressar, crear i difondre les seves obres en la llengua que vulgui i, en particular, en la seva llengua materna", que cal "respectar plenament la seva identitat cultural" i que "ha de poder participar en la vida cultural que triï i exercir les seves pròpies pràctiques culturals dins dels límits que imposa el respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals". Hi havia la consciència que el mercat no pot garantir la preservació i promoció de la diversitat necessària per a un

desenvolupament humà sostenible. Els béns i serveis culturals són portadors d'identitat i de valors, i no s'han de tractar com una mercaderia més, com pretén avui dia l'Organització Mundial del Comerç (OMC).

Ara és el torn –encara en fase d'avantprojecte– de la convenció sobre la protecció de la diversitat dels continguts culturals i les expressions artístiques de la Unesco³ que s'ha de discutir l'octubre del 2005 en la XIII Conferència General, i que parteix de la Declaració Universal esmentada abans.

En debat obert amb les tesis liberals de l'OMC, la Xarxa Internacional de Polítiques Culturals argumenta a favor de l'avantprojecte perquè considera que “la diversitat cultural contribueix a la cohesió social, a la vitalitat de la democràcia i a la identitat dels pobles, tots components essencials del desenvolupament social i econòmic”⁴ per la qual cosa els estats no només tindrien dret a prendre mesures per preservar i promoure la diversitat cultural, sinó que tindrien el deure de fomentar, a través de polítiques culturals, la disponibilitat de continguts culturals variats i molt especialment els “vehiculats per les indústries culturals” (articles 8 -11 de la Declaració del 2001).

Certament, l'agent per antonomàsia dels actuals 34 articles de l'avantprojecte són els Estats Part dels quals se n'anoten els drets i obligacions. Això no obstant, també es pot deduir que, a l'interior de cada Estat, tant les autoritats com la societat civil dels diferents territoris d'aquell Estat tenen els seus drets i obligacions derivats dels principis de diversitat cultural i de subsidiarietat en la gestió, i que l'incompliment de les seves obligacions per part dels estats cap a l'interior de les diverses cultures internes legitimaria les accions unilaterals de les cultures amenaçades o que pateixen situacions de diglòssia.

La nova convenció provaria de proporcionar un marc per a les polítiques que intentin aconseguir un equilibri entre el dret de promoure la producció i disponibilitat dels continguts culturals nacionals o propis i l'obligació de romandre oberts als continguts culturals procedents d'altres països. Amb tot, el debat –amb els EUA, el Regne Unit, Holanda i altres països– se centrarà en la forma d'interpretar la zona de contacte entre els drets i les obligacions de la convenció i els drets i les obligacions que tinguin els “Estats Part en virtut d'altres tractats internacionals” (art. 19), per exemple els derivats de l'OMC o els derivats dels tractats comercials

bilaterals en béns i serveis. En el fons, en aquests temps difícils i de retrocés per als sectors de progrés, s'obre una segona oportunitat per a un NOMIC, però la condició és la connexió amb els moviments del Fòrum Social de Porto Alegre i de la globalització alternativa.

Afortunadament el debat ja no té els embuts d'abans. En aparença, topaven llibertat (lliure circulació) i intervenció (polítiques de comunicació) quan allò que topava amb més força, abans i ara, era sobretot la cultura-mercaderia-comqualsevol-altra i la cultura-dret-identitat. El conflicte de sempre està servit.

Notes

- 1 Com a les àcides tesis de J. MARQUES DE MELO a “Comunicación y poder en América Latina”. *Telos*, núm. 33, maig del 1993.
- 2 Per a una explicació econòmica de l'*excepció cultural*, vegeu COHEN E. “Globalización y diversidad cultural”. A: *Informe Mundial de la cultura 2000-2001. Diversidad cultural, conflicto y pluralismo*. Madrid: Unesco / Mundi-Prensa, 2001.
- 3 CLT/CPD/2004/CONF.201/2.
- 4 http://206.191.7.19/meetings/2004/faq_france_s.shtml

Contextos

	Anys 60 i 70	Dels 90 fins a l'actualitat
Geopolítica	Guerra Freda (2 blocs) Moviment de no alineats Processos revolucionaris	Final de la Guerra Freda i terrorisme internacional Nou ordre mundial amb unilateralisme preventiu dels EUA Involucions al Tercer Món
Model econòmic	Capitalisme internacional i neocolonialisme Gran concentració de capitals Indústria i producció material	Capitalisme global i exclusió Ídem i capital financer global Ídem i producció immaterial i d'I+D
Model social	Conflictes de classes	Ídem i conflictes culturals interns en societats i comunitats més híbrides (cultura, societat i immigració)
Model polític	Estats	Estats + supraestats + conflictes en zones geopolítiques + amb comunitats i nacions emergents
Comunicació i cultura	Cap a una cultura massiva i homogènia: mercat Fluxos desiguals	Ídem + fragmentada + comunicacions horitzontals Ídem + comunicació xarxa + bretxa digital

Discursos alternatius en comunicació

	Anys 60 i 70	En l'actualitat
Formulacions globals	Imperialisme cultural i teoria de la dependència: antiimperialisme Reequilibri de fluxos i lliure circulació comunicativa	Alterglobalisme i mirada cap a les contradiccions de cada comunitat Pluralitat, diversitat, proposta d' <i>excepció cultural</i> davant del mercat com a regulador principal
Referents	Bipols Nord/Sud	Multidimensionalitat Nord/Sud i interior (grups socials, gèneres, identitats diverses, etc.)
Marc d'intervenció	Estats nacionals	Ídem + regional + local + popular: les identitats
Paradigmes	Fluxos lliures i equilibrats Proteccionisme i plans nacionals de comunicació	Horitzontalitat + dret a la cultura i a la diferència Producció pròpia i estratègies culturals regionals o sectorials